

De metamorfose van een groen rafelrandje

Ooit verliet de Middelburger zich op de aarden wallen rondom de stad. Die boezemen als verdedigingslinie allang geen angst meer in. Het verwilderde groene rafelrandje dat ze werden door de combinatie van grootschalige aanplant van snelgroeiende soorten en ecologisch beheer, kreeg van Copijn Tuin- en Landschapsarchitecten een opknopbeurt.

Tekst Miranda Vrolijk / Beeld Rens Kromhout

Om de contouren van de bolwerken te accentueren is rondom de punten dieper gebaggerd dan ergaast. Op die manier heeft het riet – dat verder welig tiert langs de waterkanten – hier geen kans en steekt het gazon sterk af ten opzichte van het water.

Middenin Middelburg kun je drie kilometer in het groen wandelen zonder dat je in de stad zelf komt; hoogstens vang je er hier en daar een glimp van op. Heen en weer heeft een hardloper daarmee toch al gauw een aardig rondje te pakken. „Het langste stadspark van Nederland noemen wij het daarom wel eens”, zegt Marc van der Zwet, ontwerper bij Copijn tuin- en landschapsarchitecten in Utrecht. Vijf jaar geleden sleepte zijn bureau de opdracht van de Zeeuwse hoofdstad binnen om de beplanting te renoveren op de vroegere vestingwerken; die omlijsten driekwart van het centrum.

Een kolje naar de hand van het landschapsarchitectenbureau dat al vaker een dergelijke opdracht met succes had uitgevoerd. Het Noorderplantsoen in Groningen bijvoorbeeld, was eeuwen

geleden ook de verdedigingslinie van de stad. In de jaren negentig maakte Copijn een herinrichtingsplan voor dit inmiddels dichtgegroeide park, waardoor het nu weer volop gebruikt wordt. Jaarlijks strijkt het podiumkunstenfestival Noorderzon er neer. Inmiddels heeft het bureau ook voor de voormalige bolwerken van Haarlem en Hellevoetsluis inrichtingsplannen gemaakt.

Vijandelijk gespuis

Alle vier de groene ruimten verdedigden honderden jaren geleden de steden tegen vijandelijk gespuis. Vanaf de zestiende eeuw waren de oude Middeleeuwse muren, die tot dan toe de steden bescherming boden, niet langer bestand tegen het kanonnenvuur. Daarmee werd oorlog gevoerd toen het buskruit zijn intrede deed. Tien meter hoge aarden wallen werden daarom rondom de steden opgeworpen. Achter deze vesting- of bolwerken lag de stad redelijk beschut. Door de vergraving die ervoor nodig was ontstonden de singels.

Tegen het eind van de negentiende eeuw, toen het wapentuig nog geavanceerder werd, raakten ook deze verdedigingslijnes in onbruik. Na het aannemen van de Vestingwet in 1874 onder koning Willem III, die uitging van een verdediging door middel van het onder water zetten van polders, werden de vestingwerken ontmanteld. Steden gebruikten de vrijgekomen ruimte vaak voor woningbouw of voor begraafplaatsen, maar ook om er parken in te richten. Zo ook de vier genoemde steden.

Dichtgegroeid

Honderdvijftig jaar later besloot de gemeente Middelburg dat het park op de vestingwerken van haar stad wel een opknopbeurt kon gebruiken. „Het was verworden tot het groene rafelrandje rondom een verder prachtig gerenoveerde binnenstad”, zegt Van der Zwet. „Dichtbegroeid met bomen, zaailingen en ruig gras, waar niet veel aan gedaan werd, zag het er verwaarloosd uit.”

De voormalige vestingwerken omlijsten nog altijd driekwart van de binnenstad van Middelburg.

Dat het park er niet meer zo florissant bij lag, had verschillende oorzaken.

Nadat de bolwerken 150 jaar geleden ontmanteld werden, richtte K.G. Zocher de ruimte in Engelse landschapsstijl in. De stedelingen konden rondom de stad een wandeling maken met uitzicht op het toen nog niet bebouwde ommeland. Van dit ontwerp is echter alleen nog de padenstructuur en het reliëf overgebleven, omdat het park tijdens de Tweede Wereldoorlog volledig onder water kwam te staan, toen de geallieerden Walcheren inundeerden. Zij wilden daarmee Antwerpen sneller op de Duitsers oververoveren. „Het zoute water was funest voor de beplanting”, legt de ontwerper uit. Slechts één paardenkastanje die op de hoogste vestingwal stond, overleefde het. „Dat hadden we nog niet eerder meegemaakt, dat er geen beplanting uit de oorspronkelijke parkaanleg stamt.”

Na de oorlog ging tuin- en landschapsarchitect Christiaan Pieter Broerse met het park aan de slag. Onder invloed van de toen gangbare sobere ontwerpstijl richtte hij het nagenoeg kale park in met groepjes snelgroeiende soorten als wilgen, populieren, abelen, iepen en esdoorns. In combinatie met het ecologisch beheer dat in de jaren zeventig in zwang

Marc van der Zwet

raakte en die een zo min mogelijk ingrijpen voorstond, begon het park meer en meer op een bos te lijken. „Het laat zich raden dat die soorten van Broerse de pan uitgroeiden.”

Historische gelaagdheid

Copijn besloot om voor het renovatieplan niet alleen naar de beplanting te kijken, maar naar het gehele park. „Je kunt hier niet om de historische gelaagdheid heen”, benadrukt Van der Zwet. „De grote vraag hierbij was, hoe we omgingen met de veranderingen die het park heeft ondergaan.” Zo is behalve de inrichting en de functie ook de context fors veranderd: lag de strook eerst aan de buitenkant van de stad, nu is die stad vele malen groter en ligt het park rondom het centrum. Daarnaast is het park sterk versmald, in de loop der jaren is ruimte opgesoupeerd voor woningbouw, waardoor de strook gemiddeld 30 m breed is.

De ingrepen die Copijn voorstelde, houden rekening met die historische gelaagdheid en combineert de verschillende inrichtingsstijlen. Een belangrijk doel was om de contouren van de vesting-

werken weer goed zichtbaar te maken. Die gingen bijna compleet schuil onder de verwaarloosde beplanting. Daarom is het ruige gras overal vervangen door gazon dat tot aan het water doorloopt. Eveneens is er behoorlijk gedund in de bestaande beplanting, vooral veel zaailingen zijn gekapt, „maar soms moet je ook bomen durven kappen die 40 tot 50 jaar oud zijn”, vindt Van der Zwet. Op die manier werden de bolwerken beter zichtbaar en de zichtlijnen op markante elementen, zoals de twee molens hersteld. Ook het zicht op het water is daardoor sterk verbeterd.

In de aanwezige beplanting zijn bijzondere solitaire heestergroepen gespaard waaronder meidoornen en seringen, waaruit duidelijk de hand van Broerse blijkt. De padenstructuur van Zocher is zo veel mogelijk intact gehouden. De strook is echter op sommige plekken dusdanig smal dat een pad ontbrak. Dit is hersteld zodat een doorlopende parkwandeling mogelijk is geworden. De ene zijde van het lange pad richting het water bestaat nu voornamelijk uit gazon en solitaire bomen; de andere zijde richting de stad is dicht beplant. Het gede-

tailleerde beplantingsplan heeft Copijn overigens niet zelf gemaakt, dat is door de gemeentelijke groendienst ingevuld, ook tekende die voor de aanleg.

Tentoonstelling

Naar aanleiding van de transformatie van de vestingwerken heeft Copijn de tentoonstelling 'Van Oreillon tot skate-sculptuur' samengesteld. Na Haarlem en Hellevoetsluis aangedaan te hebben staat die nu in het Zeeuws Archief. Daarin schetst Copijn de ontwikkeling van de vestingwerken in Middelburg, Groningen, Haarlem en Hellevoetsluis en hun ontwerpvisie daarop. Alle vier hebben ze een soortgelijke verandering ondergaan, maar ze onderscheiden zich ook duidelijk van elkaar. Zo behielden de bolwerken van Hellevoetsluis het langst – tot ver in de twintigste eeuw – hun verdedigende functie en zijn op die van Haarlem villa's gehuisvest. En kun je in Middelburg vooral een lange parkwandeling maken; in Groningen is het Noorderplantsoen echt een stadspark geworden waarin culturele evenementen plaatsvinden. ■

Het hoogteverschil op de bolwerken bedraagt 20'n 6 tot 8 m. Aan de coerkant (rechts op de foto) staan veelal lindes aangeplant met een kruisdivegetatie, die sluit volgens Copijn mooi aan bij het groen van het voormalige verdedigingswerk

Het riet gedijt goed langs de vestingwerken van Middelburg. Dat is kenmerkend voor Zeeland omdat riet goed tegen brak water kan. Het geeft het groen in de stad een meerwaarde, zo huizen er volgens Van der Zwet kleine karekieten in.

De markante elementen op de vestingwerken, zoals deze molen op het Lange Vlede Bolwerk, heeft Copijn weer zichtbaar gemaakt. Een aantal bomen moest daarvoor tegen de vlakke, omdat zij met hun takken de wicken belemmerden.

